

Bartın'da Aktarlarda Satılan Tıbbi Aromatik Bitkiler ve Ülkemizdeki Pazar Payları

Pınar KURT^{1,2*}, Eyyüp KARAOĞUL³

¹ Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, 74100, BARTIN

² Harran Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, 63300, ŞANLIURFA

³ Harran Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, 63300, ŞANLIURFA

Öz

Bu çalışmanın amacı; Bartın'da aktarlarda satılan ve tıbbi amaçla kullanılan bitkilerin envanterinin çıkartılması, bu bitkilerin fitoterapik özelliklerinin belirlenmesi ve bazı belli başlı bitkilerin, hem ithalat hem de ihracat açısından ülkemizdeki pazar paylarının analizinin yapılmasıdır. Çalışma kapsamında Bartın ilinde bulunan aktarlar ziyaret edilmiş, işletmelerinde mevcut bulunan ürünlerin listeleri birebir çıkartılmış ve envantere geçirilmiştir. Ayrıca, aktarlarda ortak olan ve en çok satılan tıbbi bitkilerin neler olduğu belirlenmiştir. Bu bitkileri kullanan bölge insanı, tıbbi bitkileri genellikle astım, bronşit ve gribal enfeksiyonlar olmak üzere solunum yolları hastalıkları, sindirim sistemi ve böbrek hastalıklarında kullanmaktadır. Bitkilerin yaygın olarak kullanımı ise genellikle infüzyon ve dekoksasyon şeklindedir. Yine bu çalışmada bitkilerin hangi kısımlarının hangi amaçla kullanıldıkları da belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi Aromatik Bitkiler, Fitoterapi, Aktar, Geleneksel Kullanım.

Medicinal and Aromatic Plants Sold in The Herbalists in Bartın and Their Export and Import Situations in Turkey

Abstract

The aims of this study are to first, reveal the inventory of the plants sold by herbalist in the Bartın province to use medical purposes by the people and secondly determine the phytotherapeutic properties and analysis of the market share regarding some major species in terms of both imports and exports in our country. Within the scope of the study, the herbalists being in Bartın were visited and the list of the products that they have were recorded in to inventory, followed by the most selling medicinal plants were determined.

Local people use the medicinal plants usually to asthma, bronchitis and influenza as well as respiratory tract diseases, digestive disorders and kidney diseases. The most common use of plants is usually in the form of infusion and decoction. It is also mentioned in this study which parts of the plants are used for what purpose.

Keywords: Medicinal and Aromatic Plants, Phytotherapy, Herbalists, Traditional Use.

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author):

Pınar KURT; Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı,
74100, Bartın-Türkiye. Tel: +90 (378) 223 5433, Fax: +90 (378) 223 5434, E-mail:
pinar-kurt@hotmail.com

ORCID:

Geliş (Received) : 01.03.2018

Kabul (Accepted) : 15.04.2018

Basım (Published) : 01.06.2018

1. Giriş

Doğal droglardan elde edilen bitkisel ilaçların sentetik (yapay) ürünlerden elde edilenlerden daha etkin oldukları görülmüş ve sentetik ilaçların insan sağlığı üzerindeki yan etkilerinin ortaya çıkışı nedeniyle tıp dünyasında doğal ürünlerden elde edilen tıbbi ve aromatik bitkilere doğru bir yönelmeye gidildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, doğa ile iç içe olan insanlar şifayı hep doğada aramış ve bu arayışta, tıbbi ve aromatik bitkilerin kullanımlarının günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Tıbbi ve aromatik bitkiler eski çağlardan günümüze kadar hemen hemen bütün sanayi ve endüstri sektöründe kullanılmakla birlikte ilaç sanayisinin önemli olduğu tıpta, aromatik koku özelliklerinden dolayı kozmetik endüstrisinde, tekstil ve gıda endüstrisinde, temizlik endüstrisinde ve diğer endüstrilerde kullanılmıştır (Tümen, 2012). Kimya bilimi 19. yüzyılın başlarından sonra ilerlemeye başlamıştır. Kimya biliminin ilerlemesi ile bazı bitki türlerinden saf etkili bileşikler elde edilmiş ve bu bitkiler ilaç olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1803-1804 yılları arasında Derosne ve Seguin ile 1805 yılında Fredrich Sertürner tarafından izole edilen morfin, yine 1868 yılında Nativelle tarafından elde edilmiş olan digitalin, bitkisel kaynaklı ilaç etken maddesi olarak kullanılan ilk bileşik türleridir (Kayalar ve Akçiçek, 2012). Tıbbi ve aromatik bitkiler sadece tedavi amaçlı olarak kullanılmayıp bunun yanında, kozmetik ürünler, renklendirici boyalar, uçucu yağlar, bitki koruma ürünleri ve bu ürünlerden elde edilebilen ara ürünler gibi birçok ürünün üretiminde kullanılmaktadır (Lubbe ve Verpoorte, 2011). Tıbbi bitkilerin kök, yaprak, çiçek ve meyve gibi kısımlarından elde edilen ekstraktlar günümüzde kullanılan pek çok tıbbi ilacın ana maddesini oluşturmaktadır (Gül ve Çelik, 2013). Son yıllarda bu bitkilerin hem kullanımında hemde bazılarının kültüre alınmasında önemli bir aşamaya gelmiş ve dünya pazarının önemli bir kısmını oluşturan ekonomik değerler elde edilmiştir. Bu bağlamda başta Amerika, Çin ve Hindistan gibi ülkeler olmak üzere Fransa, İspanya ve Almanya gibi bazı Avrupa ülkeleri de bu tıbbi ve aromatik bitkilerden ve bunlardan elde edilen ürünlerin ticaretinden önemli bir ölçüde gelir elde etmişlerdir (Tümen, 2010; Tümen, 2012). Tıbbi ve aromatik bitkilerin dünya çapındaki pazar değeri yıllık yaklaşık olarak 60 milyar dolardır (Kumar, 2009; Gül ve Çelik, 2013).

Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre dünyadaki nüfusun, istatistiksel verilere göre % 80'i ilk sağlık ihtiyaçları için, kökeni bitkisel olan ilaçlara bağımlı haldedir (Bhagirathy, 2003; Kaya, 2006). Sağlık ihtiyaçları olarak kullanılan ilaçların gelişmiş ülkelerde % 25, gelişmekte olan ülkelerde ise % 75'i bitki ve bitkilerin türevlerinden elde edilmektedir (Farnsworth ve ark., 1985; Bann, 1998). Dünyada yaklaşık olarak 20 ile 70 bin arasında bitki türleri tıbbi amaçlarla kullanılmaktadır (Toksoy ve ark., 2003). T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011 yılında "tıbbi özelliği bilimsel olarak tespit edilmiş bitkiler ve bu bitkilerden yapılan ilaçların tedavi amaçlı kullanılabilirliğini" belirten bir yönetmelik yayınlamış ayrıca bu yönetmelikte 2013 yılında yapılmış olan bir çalışma ile "Geleneksel Tamamlayıcı Tıp" ismi altında 14 adet tedavi yöntemi yer almaktadır (Özkan, 2014).

Türkiye, coğrafi yapısı nedeniyle hem genetik çeşitlilik hem de endemizm bakımından zengin bir ülkedir (Bayraktar ve ark., 2017). Avrupa kıtasında toplam 12000 civarında bitki türü bulunmakta olup bunun 2500 civarı endemiktir. Ülkemizde ise 11148 bitki türü bulunmakta olup bunun 3616'sı endemiktir (Tümen, 2012). Yani her üç bitkiden biri sadece bizim ülkemizde yetişmektedir. Bitkisel kökenli bu zenginlik; Türkiye'nin fitocoğrafik kesişme bölgesinde bulunması, iklim farklılığı, Avrupa ile Asya arasında geçiş bölgesinde olması, 0-5000 m. arasında rakım farklılıkları olması (Dönmez ve ark., 2016) ve birçok bitkinin gen merkezi konumunda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasında geçiş noktasında olması bitki tür çeşitliliğini artırmıştır. Türkiye, şifalı bitkiler ticaretinde dünyadaki en önemli ülkeler arasındadır. İthalat ve ihracat açısından 2012-2016 yılları baz alındığında, tıbbi bitki ihracatı % 46 artmış ve 49.1 tona yükselmiştir. Aynı zamanda, tıbbi bitki ihracatının değeri yine % 58 artarak 100 milyon dolardan 158 milyon dolara yükselmiştir. Tıbbi bitki ithalatı ise % 50 artarak 25.5 tona çıkmış durumdadır. Tıbbi bitki ithalatının değeri % 61 oranında artarak 41 milyon dolara çıkmıştır. 2016 yılında Türkiye'de en çok ihraç edilen şifalı bitkiler kekik, defne, kimyon ve anasondur. 2016 yılında ithal edilen Türkiye'nin şifalı bitkileri incelendiğinde çörekotu, karabiber ve zencefil ilk üç sırada yer almaktadır (Bayraktar ve ark., 2017). Ülkemizde tıbbi ve aromatik bitkilerden bazıları yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu bitkiler kimyon, kekik, haşhaş, anason, çemen, rezene, kişniş ve nanedir. Ayrıca bu bitkilerin tarımı da yapılmaktadır. Adaçayı, ıhlamur, defne, kuşburnu ve biberiye, gibi bitkiler ise tarımı yapılmadan doğadan toplanarak elde edilmekte ve çoğunlukla bu bitkiler, Marmara, Akdeniz, Ege, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgelerinden toplanmaktadır (Bayram ve ark., 2010).

Tıbbi ve aromatik bitkilerin tanımı ve kapsamında bakıldığında, tıbbi aromatik bitkiler, etken madde ve kullanım alanları bakımından oldukça geniş bir yelpazeyi kapsar. Genel tanım olarak, tıbbi ve aromatik bitkiler, hastalıkları önleyebilmek veya iyileştirebilmek ve sağlıklı yaşamı sürdürmek amacı ile kullanılan bitkilerdir. Günümüzde "tıbbi" ve "aromatik" bitkiler terimleri genel olarak bir arada iç içe kullanılmaya başlanmıştır. Tıbbi bitkiler, kozmetik, beslenme veya dini törenler gibi alanlarda yer alırken, aromatik bitkiler ise, güzel koku ve tat vermeleri için kullanılmaktadır (Anonim, 2005; Bayram ve ark., 2010; Arslan ve ark., 2015). Aromatik bitkilerin kozmetik ve gıda sektöründe oldukça yaygın bir kullanım alanı bulunmaktadır. Giriş bölümünde de ifade edildiği gibi tıbbi ve aromatik bitkiler, birçok sanayi ve endüstri alanında kullanılmış olup, eczacılık ve

kozmetik endüstrisinde de tıbbi ve aromatik amaçlı kullanılan en eski bitkilerdir (European Community Biodiversity Clearing-House Mechanism, 2005). Bitkisel ilaçlar, droglar bakımından genel olarak tıbbi bitkiler sınıfına dâhil edilmektedir. Bitkisel ilaçlar, işlenmemiş ürünler, işlenmiş ürünler ve tıbbi şifalı ot (herbal) ürünleri olmak üzere 3 çeşide ayrılabilir (Van Overwalle, 2007, Bayram ve ark., 2010). Ancak, WHO (1998)'e göre bu tanımlama, bir ilaç ürününün kimyasal bileşeni olarak izole edildiği ya da sentezlendiği durumlarda ve etkili maddenin tanımlandığı yerleri kapsamamaktadır. Ayrıca bitkisel ilaçların standart hale gelmiş bir sınıflandırılması bulunmamaktadır. Genel olarak bitkisel ilaçlar bitki sınıfına, bitkilerin yararlı olan kısımlarına, içerdikleri drog etken maddelere, kullanımlarına ve farmakolojik etkilerine göre sınıflandırılabilir (Ceylan, 1995). Bitkisel ilaçların en yaygın olarak kullanılan sınıflandırması içerdikleri drog etken maddelerine göre yapılan sınıflandırmadır (Bayram ve ark., 2010). Bitkiler doğadan toplanırken belirli bir standart olmadığı için, toplanan bitkiler benzer kalitede olmamakta etken maddeleri de farklı yüzdelerde olmaktadır. Dolayısı ile kültüre alınma çalışmalarına hız verilmesi bir taraftan üreticilere gelir sağlayacak diğer taraftan da birçok alanda kullanılan bu bitkiler için tehdit oluşturan doğadan aşırı toplanmasının önüne geçilecektir (Korkmaz ve Karakurt, 2014).

Bu çalışma kapsamında Bartın/Türkiye aktarlarında satılan ve il halkı tarafından etnobotanik özelliğe sahip tıbbi amaçla kullanılan bitkilerin envanterinin çıkartılması, bunların fitoterapik açıdan değerlendirilmesi ve bazı öne çıkan bitkilerin hem ithalat hem de ihracat açısından ülkemizdeki pazar paylarının analizleri yapılmıştır.

2. Materyal ve Metot

Bartın'da aktarlarda satılan ve halk tarafından tıbbi amaçlı kullanılan bitkiler çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Bu bitkileri belirleyebilmek amacıyla ilde bitki ticareti yapan aktarlar ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Aktarlarda satılan bu yöresel adlarının olup olmadığı, bitkilerin kullanılan kısımlarının neler olduğu ve bitkilerin kullanıma hazırlama ve kullanım şekilleri ile ilgili bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca bu bitkilerin faydalarının neler olduğu ve yan etkisinin olup olmadığı ile ilgili veriler de elde edilmiştir. Bartın ilinde sadece bitki ticareti yapan aktarlar değil ayrıca ilde yaşayan ve bu bitkileri kullanan kişilerle de yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bu kişilerden bitkiyi nasıl kullandıkları ve yeterince faydasını görüp görmedikleri ile ilgili bilgiler alınmış ve bu kişilerle görüşme yapılırken kişilere, kişilerin eğitim durumları, yaşları, bitkilerle ilgili edindikleri bilgileri nereden öğrendikleri gibi sorular sorulmuş ve bu soruların ışığında ne kadar bilgiye sahip oldukları belirlenmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

Araştırma sonucunda Bartın ili aktarlarında satılan 56 bitkinin yöre halkı tarafından tıbbi amaçlarla kullanıldığı tespit edilmiştir. Genel olarak kullanılan türler Lamiaceae, Rosaceae Asteraceae, Apiaceae ve Fabaceae familyalarına aittir. Tıbbi amaçlarla kullanımları tespit edilen bitkiler genelde Avrupa-Sibirya, İran-Turan, Akdeniz fitocoğrafik bölgelerdir. Bartın ili aktarlarında satılan tıbbi ve aromatik bitkiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Bartın aktarlarında satılan tıbbi ve aromatik bitkiler.

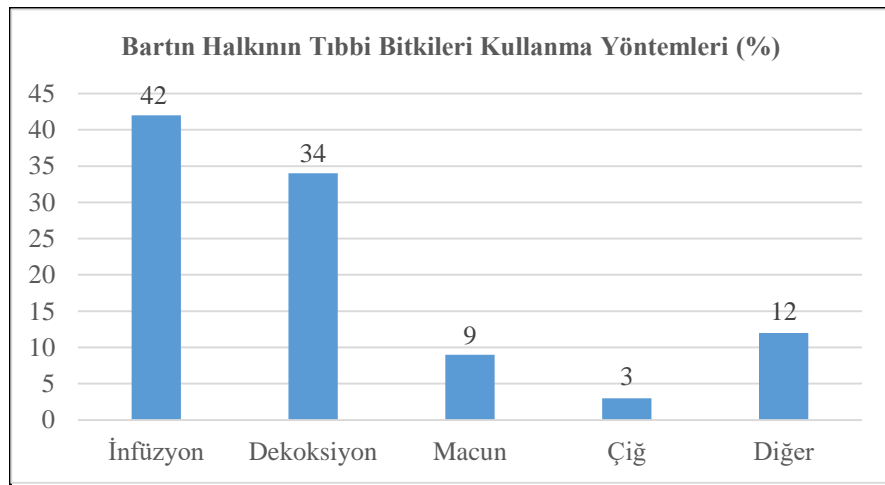
Ürün Adı	Latincesi*	Kullanılan Kısım	Kullanım Şekli	Ne Amaçla Kullanıldığı (Baytop, 1999)
Adaçayı	<i>S.officinalis</i> L.	Yaprak Çiçek	İnfüzyon	Öksürük, gribal enfeksiyon, boğaz iltihabı
Ahududu	<i>R.idaeus</i> L.	Çiçek	Dekoksiyon	Kalp hastalıkları, kolon kanseri
Altın otu	<i>H.armenium</i> DC.	Çiçek	İnfüzyon	Diüretik, antienflamatuar, egzama, varis, böbrek taşı düşürme
Anason	<i>P.anisum</i> L.	Bitkinin tamamı	İnfüzyon	Gaz söktürücü, astım, bronşit, öksürük, ekspektoran
Andız otu	<i>I.viscosa</i> L.	Kök	İnfüzyon	Antienflamatuar, antiseptik, ekspektoran, antitussif, diüretik, analjezik, anemi, tüberküloz, kanser, bronşit
Ardıç	<i>Juniperus</i> sp.	Meyve Yaprak	İnfüzyon Dekoksiyon Haricen	Diüretik, iştah açıcı
Argan	<i>A.spinosa</i> L.	Uçucu Yağı	Haricen	Cilt besleme, kolesterol düşürücü, sindirim sistemi rahatsızlıkları
Aslan pençesi	<i>L.leontopetalum</i> L.	Yaprak Çiçek	İnfüzyon	Kadın hastalıklarında

Aspir	<i>C.tinctorius</i> L.	Uçucu Yağı Kabuk	Haricen	Saç dökülmesi, kilo verme, kabızlık
At kestanesi	<i>A hippocastanum</i>	Çiçek Yaprak Tohum	Haricen	Varis, şişkinlik, hemoroit
Avokado	<i>P.gratissima</i>	Yaprak	Haricen Dâhilen	Vitamin takviyesi, kolesterol dengeleme, antioksidan, cilt besleme
Aynı Sefa	<i>C.officinalis</i>	Çiçek	Haricen Dâhilen	Antifungal, mide ülseri, yara iyileştirici, sarılık
Bergamot	<i>M.didyma</i>	Yaprak Çiçek	Haricen Dâhilen	Anksiyete, kardiyovasküler hastalık, kanser, kemik erimesi, diyabet ve diğer dejeneratif hastalıklar
Biberiye	<i>R.officinalis</i>	Yaprak	Haricen	Saçın beslenmesinde
Böğürtlen	<i>R.caesius</i> L.	Yaprak	Haricen Dâhilen	Tansiyon, soğuk algınlığı, hemoroit, antienflamatuvar, vücut direncini artırma, Karaciğer hastalıkları
Çörek otu	<i>N.sativa</i> L.	Tohum	İnfüzyon	Diş ağrısı, vücut direncini artırmada.
Defne	<i>L.nobilis</i> L.	Yaprak Tohum	İnfüzyon	Migren, soğuk algınlığı, saç bakımı
Funda	<i>Erica</i> sp.	Yaprak Çiçek	İnfüzyon	Diüretik, dezenfektan olarak
Geven	<i>A. microcephalus</i> Willd.	Gövde Yaprak	Haricen Dekoksiyon	Antienflamatuvar, tansiyon düşürücü, kanser, öksürük, astım
Gilaburu	<i>V.opulus</i> L.	Meyve	Dâhilen	Diüretik, böbrek taşı düşürme, prostat, antienflamatuvar
Ginseng	<i>P.ginseng</i> C.A	Kök	Dâhilen	Vücut direncini artırır. bağırsak sistemini çalıştırır. Cinsel gücü artırır.
Havaciva otu	<i>A.tinctoria</i> L.	Kök	Dekoksiyon	Ağrı kesici, öksürük mide iltihabı, egzama, yara iyileştirici.
Havlıcan	<i>A.officinarum</i> H.	Kök	İnfüzyon	Balgam, gaz söktürücü, öksürük
Hindiba	<i>C.intybus</i> L.	Kök	İnfüzyon	Karaciğer problemleri, kan temizleyici, hepatit rahatsızlıkları
Ihlamur	<i>T.tomentosa</i> M.	Yaprak Çiçek	İnfüzyon	Soğuk algınlığı, öksürük, bronşit.
Isırgan	<i>U.dioica</i> L.	Bitkinin tamamı	İnfüzyon Dekoksiyon	Egzama, sedef, saç besleyici, demir eksikliği, mide için.
İğde	<i>E.angustifolia</i> L.	Meyve Çiçek	Haricen Dekoksiyon	İshal, öksürük
Kara hindiba	<i>T.officinale</i> L.	Bitkinin tamamı	İnfüzyon	Hepatit, sarılık, kilo verme
Keçiboynuzu	<i>C. siliqua</i> L.	Meyve	Dekoksiyon	Vücut direncini artırma, kansızlık (anemi), faranjit, soğuk algınlığı, böbrek ağrısı, astım-bronşit, kemik erimesi, ishal
Kedi otu	<i>V.alpestris</i> Stev.	Kök	İnfüzyon	Sakinleştirici, uykusuzluk, romatizma
Kekik	<i>T.vulgaris</i> L.	Yaprak Çiçek	İnfüzyon	Soğuk algınlığı ve boğaz enfeksiyonlarının tedavisi
Keten	<i>L.usitatissimum</i> L.	Tohum	İnfüzyon	Besin takviyesi, kolesterol, öksürük
Kimyon	<i>C.cuminum</i> L.	Tohum	İnfüzyon	Gaz giderici, diş ağrısı için.
Lavanta	<i>L.angustifolia</i> Mill.	Çiçek	İnfüzyon	Relax etki, saç ve cilt bakımı
Mahlep	<i>P. mahaleb</i> L.	Meyve	İnfüzyon Dekoksiyon	Sakinleştirici ve diüretik etki
Meyan kökü	<i>G.glabra</i> L.	Kök	İnfüzyon Dekoksiyon	Diüretik ve soğuk algınlığı
Mürver	<i>Sambucus</i> sp. L.	Çiçek Meyve	İnfüzyon	Nezle, hemoroit, kabakulak, nefes darlığı, çiban
Nane	<i>Mentha</i> sp. L.	Yaprak Çiçek	İnfüzyon	Mide ağrısı, diş ağrısı, bağışıklık direnci güçlendirici
Nar	<i>P.granatium</i> L.	Meyve	İnfüzyon	Diüretik, kabızlık, immün sistem
Oğul otu	<i>M.officinalis</i> L.	Yaprak	İnfüzyon	Mide ağrısı, diş ağrısı, koku giderici
Ökalyptus	<i>E.globulus</i> Labill.	Yaprak	İnfüzyon	Burun açıcı, sinüzit, hemoroit
Öksürük otu	<i>T.farfara</i> L.	Çiçek	İnfüzyon	Öksürük, astım, bronşit, çiban

Pelin otu	<i>A. absinthium</i> L.	Yaprak	İnfüzyon	rahatsızlıkları Diüretik, saçın beslenmesinde
Peygamber çiçeği	<i>C.armena</i> Boiss	Yaprak Çiçek	İnfüzyon	Migren, antienflamatuar, egzama.
Rezene	<i>F.vulgare</i> Mill.	Meyve Tohum	İnfüzyon	Gaz giderici, diüretik
Salep	<i>Orchis</i> sp.	Kök	İnfüzyon	Öksürük,bronşit tedavisinde. Böbrek taşı düşürme, kann temizlenmesi, antienflamatuar, karaciğeri temizleyici, kadın hastalıklarında, başağrısı, ülser, gastritte.
Sarı civanperçemi	<i>A.biebersteini</i> Hub.- Mor.	Bitkinin tamamı	Dekoksiyon	Antienflamatuar, yara iyileştirici, cilt yenileyici
Sarı kantaron	<i>H.perforatum</i> L.	Çiçek Yaprak	Dâhilen Haricen İnfüzyon	Hepatit, yara iyileştirici ve nemlendirici
Sarısabır	<i>A.vera</i> L.	Uçucu Yağı	Haricen	Gribal enfeksiyon, antienflamatuar, sindirim sistemi ve böbrek rahatsızlıkları
Sarı papatya	<i>A.tinctonia</i> L.	Çiçek	İnfüzyon	Yara iyileştirici, astım, bronşitte, antiseptik, mantar hastalığında
Sığıla	<i>L.orientalis</i> L.	Kök Yaprak	İnfüzyon Haricen	Bağırsak problemleri, toksin atıcı, cilt çatlakları, saç bakımı, damar tıkanıklığı, romatizma
Sinameki	<i>C. angustifolia</i> L.	Yaprak	İnfüzyon	Zayıflamak için kullanılır.
Tarçın	<i>Cinnamomum</i> sp.	Kabuk	İnfüzyon	Soğuk algınlığı
Yılang Yılang	<i>C.odorata</i> H.T.	Çiçek	İnfüzyon	İshal, depresyon, uykusuzluk
Zencefil	<i>Z.officinale</i> Roscoe	Kök Yaprak	İnfüzyon	Astım, bronşit, diüretik, mide, immün sistem, romatizma
Zerdeçal	<i>C.longa</i> L.	Kök	İnfüzyon	Toksin atıcı, öksürük, hücre yenileyici

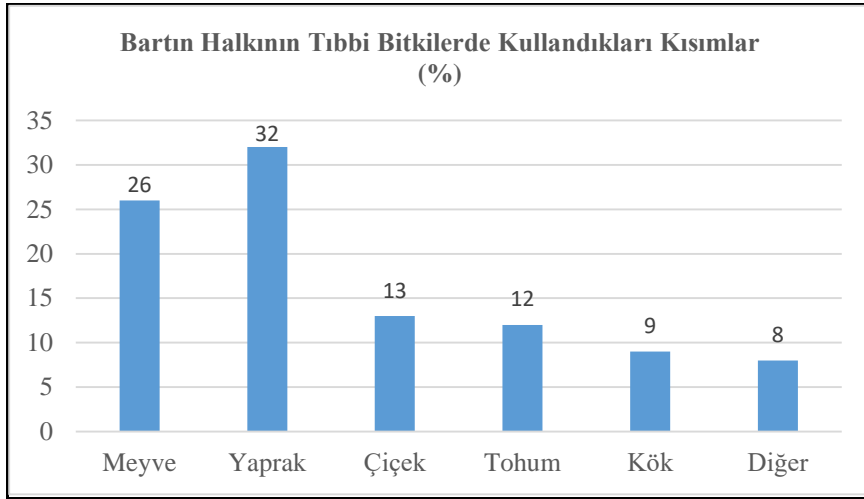
* Latince isimler, bitki datalarının kayıtlı olduğu ve sinonimlerinin gösterildiği <http://www.theplantlist.org> ve Türkiye Bitkileri Veri Servisinden (TUBIVES) alınmıştır.

Materyal ve yöntemde de belirtildiği gibi ilk aşamada ildeki aktarlarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Daha sonra ise bu aktarlardan elde edilen bilgilerin geçerli olup olmadığını tespit etmek için aktarlardan bu bitkileri alıp kullanan kişilere ulaşılmış ve bu kişilerle görüşmelerde bitkilerin kullanılma amaçları ve kullanım şekilleri ile ilgili bilgiler elde edilmiştir. Bu görüşmeler ışığında, tıbbi bitkiyi kullanan kişilerin yeterince faydasını görüp görmedikleri ile ilgili sorulan sorular incelendiğinde kişiler genelde bu bitkilerden yarar gördüklerini ancak internet ortamında yaptıkları araştırmalardan hastalık tedavisinde benzer hastalığa karşı da iyi gelen farklı bitkilerin karışımlarını da kullandıklarını belirtmişlerdir. Bartın ili halkının tıbbi bitkileri kullanma yöntemleri Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Bartın ili halkının tıbbi bitkileri kullanma yöntemleri

Yine araştırma sonucunda bitkilerin kullandıkları kısımlar ve kullanılma oranları tespit edilmiştir. Bartın ili halkının tıbbi bitkilerde kullandıkları kısımlar Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Bartın İli halkının tıbbi bitkilerde kullandıkları kısımlar

Görüşme yapılan aktarlardan ve bitkileri kullanan kişilerden ulaşılan verilere göre Bartın aktarlarında satılan şifalı bitkileri halk genellikle öksürük, astım, bronşit ve gribal enfeksiyonlarda, baş ağrısı için, sindirim sistemi ve böbrek hastalıklarında, şeker hastalığında, ödem giderici (antiinflamatuvar) olarak ve yaraları iyileştirmek amacıyla kullanmışlardır. Türkiye’de en çok ihraç edilen şifalı bitkiler kekik, defne, kimyon ve anasondur. Türkiye’nin bazı tıbbi bitki ihracat rakamları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’nin bazı tıbbi bitki ihracat rakamları (Miktar: Ton, Değer:1000\$).

Bitki Adı	2013		2014		2015		2016		2017	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
Adaçayı	1.416	6.336	1.693	6.807	2.070	8.065	2.071	7.651	1.918	7.090
Anason	1.944	7.903	3.810	14.188	3.251	11.589	3.610	12.629	1.967	7.284
Çörekotu	65	219	58	225	53	245	116	461	462	1.361
Defne	10.677	32.231	12.257	35.761	12.725	35.832	14.074	40.102	12.709	36.058
Keçiboynuzu	1.416	1.085	948	847	542	600	1.258	987	1.368	1.099
Kekik	14.742	58.537	15.521	62.827	15.187	59.160	17.084	63.351	17.775	61.187
Kimyon	7.940	20.576	6.012	15.400	3.765	11.134	8.300	22.915	4.846	15.518
Mahlep	101	1.716	71	1.457	213	4.674	142	2.485	134	1.933
Meyankökü	624	1.275	1.359	2.387	926	1.551	320	853	908	2.753
Nane	218	1.104	206	1.052	360	1.313	374	1.360	635	1.865
Tarçın	21	122	29	177	25	163	34	203	35	191
Zencefil	12	78	8	64	14	101	16	87	22	89
Zerdeçal	21	123	13	95	14	66	31	132	76	227
Toplam	39.197	131.305	41.985	141.287	39.145	134.493	47.430	153.216	42.855	136.655

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri GTIP Veri Tabanı, 2018.

İthal edilen bitkiler incelendiğinde çörekotu, zencefil ve tarçın ilk üç sırada yer almaktadır. İthalatı yapılan bazı tıbbi bitkilere ait ithalat rakamları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye’nin bazı tıbbi bitki ithalat rakamları (Miktar: Ton, Değer:1000\$).

Bitki Adı	2013		2014		2015		2016		2017	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
Adaçayı	489	1.431	993	2.865	838	1.927	263	64	539	136
Anason	775	1.965	1.345	3.971	1.040	2.595	1.892	4.257	2.273	4.762
Çörekotu	2.287	1.909	2.932	2.766	2.898	3.017	3.466	3.656	5.500	5.558
Defne	882	1.538	1.141	1.770	2.302	3.455	1.678	1.871	1.330	1.795
Kekik	1.696	4.323	1.361	3.682	1.350	3.937	1.660	4.855	1.519	4.553
Kimyon	601	1.661	735	2.030	1.790	4.438	2.061	5.526	2.294	6.088
Tarçın	1.232	1.007	1.668	1.381	999	991	1.371	1.498	1.776	2.704
Zencefil	1.160	1.009	1.742	1.761	1.948	1.793	2.711	2.342	2.929	3.213
Zerdeçal	389	666	498	422	506	607	704	762	782	938
Toplam	9.511	15.50	12.415	20.64	13.671	22.76	15.806	24.83	18.942	29.74

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri GTIP Veri Tabanı, 2018.

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye, bitki türleri bakımından zengin olmasına rağmen, tıbbi ve aromatik bitkiler üretimi ve ihracat anlamında önemli ülkeler arasında olmamıza rağmen ihraç miktarları ve elde edilen gelirler açısından yeterli düzeye gelinebilmiştir. 2017 yılında 172 milyon ABD doları tıbbi bitki ihracatı gerçekleştirilirken, 48 milyon ABD doları tıbbi bitki ithalatı yapılmıştır. Türkiye’de tıbbi tedavi amacı için yaklaşık 200 tane tıbbi bitkinin ihracat potansiyeli bulunmaktadır. Ancak bu ihracat potansiyeline rağmen bu bitkilerin ancak 70-100 arası türü ihraç edilmektedir (Başer, 2000). Şekil 1’de verilen yöre halkının tıbbi bitkileri kullanma yöntemleri incelendiğinde kullanan kişilerin büyük çoğunluğu infüzyon-demleme (%42) ve dekoksion-kaynatma (%34) olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Bunun dışında, macun olarak (%9), çiğ şekilde (%3), yağının sürülmesi, öz suyunun içilmesi vd. şekillerde (%12) kullandıklarını belirtmişlerdir. Şekil 2’de yöre halkının tıbbi bitkilerde kullandıkları kısımları değerlendirildiğinde yöre halkı; tıbbi bitkinin en çok yaprağını kullanmakta daha sonra meyve, çiçek, çekirdek-tohumu kullanmakta, en az oranda ise kök ve diğer kısımları kullanılmaktadır. Tablo 2 incelendiğinde 2017 yılında Türkiye’de ihracatı en fazla yapılan tıbbi bitkiler, defne, kekik, kimyon, adaçayı ve anason gelmektedir. İhracatta en çok katma değer kekik ve defneden gelmiş olup bunları sırası ile kimyon, anason ve adaçayı takip etmiştir. Bazı yıllarda ürünlerin ihracat miktarlarında yarı yarıya düşmeler görülmüştür. Bunların sebepleri, o yıl üretimin, hasadın az olması ve yeterli satışın yapılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında 2013-2017 yılları incelendiğinde çörekotu ihracatı 2017 yılında 2013 yılına oranla % 700’lük bir artış göstermiştir. Bunun en önemli sebebi çörekotunun özellikle Avrupa ve Amerika pazarlarında son yıllarda aşırı talep görmesidir. Gıda alanından sağlık alanına kadar birçok alanda kullanılan çörekotu ülkemizde de giderek önem kazanmaktadır. Tabloda en düşük ihracat verileri tarçın, zencefil ve zerdeçalda görülmektedir. Yine Tablo 3’e bakıldığında 2017 yılında en çok ithalatı yapılan tıbbi bitkiler sırası ile kimyon, çörek otu, anason, kekik ve zencefil gelmektedir. 2013-2017 yılları incelendiğinde çörekotu ithalatı ihracata oranla sadece iki kat artmıştır. İthalatına en çok para ödediğimiz kimyon 2017 yılında, 2013 yılına oranla ithalat miktarı yaklaşık dört katına ulaşmıştır. Aynı şekilde anasonda ve zencefilde üç katı, zerdeçalda ise iki katına ulaşmıştır. Tabloda toplam ithalat miktarlarında 2013’e oranla tıbbi bitkilerin ithalatında artış gözükmektedir. Bu da iç piyasada talebin yetiştirilemediğini göstermektedir.

Aktarlardan tıbbi bitkileri alıp kullananların eğitim durumları incelendiğinde, ilkököl ve ortaokul mezunu olan kişiler verdikleri cevaplarda ebeveynlerinden öğrendikleri bilgiler ile bu bitkileri kullanmaya devam ettiklerini bunun yanında ürünü bildiklerinden dolayı kullanım talimatlarını okuduklarını ifade etmişlerdir. Üniversite mezunu olanlarda verilen cevaplar incelendiğinde ürünün kullanım talimatını okuduklarını, ürünle ilgili web ortamı ve görsel ortamlardan bilgi sahibi olduklarını buna karşın kullanım talimatlarını ayrıca araştırdıklarını belirtmişlerdir. Fakat yapılan araştırmada ilginç olan sonuç, bu bitkilerin nasıl kullanıldığını içeren başta FFD monografı olmak üzere bitkileri kullananlar bu monografardan hiçbir şekilde haberdar olmadıklarını belirtmişlerdir. Aktarlarla yapılan görüşmelerde, adaçayı, çörek otu, kekik, nane, ıhlamur, keten tohumu, tarçın, zencefil ve zerdeçalın tıbbi bitkiler olarak en çok sorulan, talep gören ve satılan ürünler olduklarını belirtmişlerdir. İhracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında bu ürünlerinde üst sıralarda olduğu görülmektedir. Yapılan görüşmelerde tıbbi bitkilerin kullanım şekillerinden en çok infüzyon (demleme) tercih edilmektedir. Bu da fitoterapi uzmanlarının verdikleri bilgiler, tıbbi bitki kullanım kılavuzları ve monografılar ile örtüşmektedir. Yine aktarlarda bulunan drogların önemli bir kısmının bitkilerin meyve, yaprak, kök, çiçek, tohum gibi bitkinin farklı organlarından ve bunların kurutulmuş kısımlarından meydana geldiği belirlenmiştir. Diğer taraftan drogların kullanım şekilleri ve saklanabilecekleri süreler belirtilmemiştir. Tıbbi bitkiler, aktarlardan tek, karışım ya da hazır drog karışımı şeklinde satın alınmaktadır. Tıbbi bitkilerde drogların içerdiği etken maddelerin bileşen ve miktarları yetiştikleri bölgenin iklim özelliklerine ve uygulanan yöntemlere göre değişiklikler gösterebilmektedir. Günümüzde toplanması yapıp satılan tıbbi bitkilerde herhangi bir standart yöntemden bahsetmek mümkün değildir. Kullanılan tıbbi bitkilerin herhangi bir standardının olmaması özellikle ihracatta önemli bir sorun olarak görülmüştür. İhracatın artırılması için bu türlerde standardizasyona gidilmeli, kültüre alınan tıbbi bitki sayısı artırılmalıdır. Bunun yanında bilinçsiz olarak doğal ortamlardan toplanarak satılan bitkilerin sayılarının hızla azalması türün yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalınması kültüre alınma zorunluluğunu bir kere daha ortaya çıkarmıştır. Bu şekilde tıbbi bitkinin doğal ortamında koruma altına alınması sağlanmış olacaktır. Sentetik yolla elde edilen ilaçlara nazaran tıbbi bitkilerden elde edilen etkili maddelerin çok yönlü etki göstermesi ve yan etkilerinin olmaması tıbbi bitkilerin önemini daha da arttırmıştır (Nakipoğlu ve Otan, 1992; Dağcı ve ark. 2002, Çelik ve Yuvalı Çelik, 2007; Tümen, 2012). Sentetik ilaçların yan etkilerinin olması özellikle sağlıkta doğal ürünlere doğru gidişi hızlandırmış tamamlayıcı tıpa olan ilgi giderek artmış fitoterapi (bitkilerle tedavi) önem kazanmaya başlamıştır. Tıbbi bitkilere olan talepten dolayı son yıllarda aktarların sayılarının oldukça arttığı görülmektedir. Bu bağlamda aktarlık gün geçtikçe önemi daha da artan bir meslek haline gelmektedir. Aktarlık önemli meslek haline gelirken herhangi bir eğitim almamış kişilerin de bu mesleği yapabilmesi mesleğin dezavantajları arasında sayılmaktadır. Böyle durumların istismar edilmemesi için eğitimlere ve denetimlere önem verilmeli özellikle bu mesleği yapacak kişiler ya tıbbi aromatik bitki teknikeri olmalı ya da bu teknikerler şirket bünyelerinde istihdam edilmelidir. Ayrıca bu bitkileri satanlar kesinlikle fitoterapi konusunda eğitim almış olmalıdırlar.

Kaynaklar

1. **Anonim (2005)**. Medicinal and Aromatic Plants Working Group-ECP/GR.
2. **Arslan N, Baydar H, Kızıl S, Karık Ü, Şekeroğlu N, Gümüşçü A (2015)**. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminde Değişimler ve Yeni Arayışlar. Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 483-507.
3. **Bann C (1998)**. Turkey Forest Sector Review-Global Environment Overlays Program, Draft Report, WorldBank, Turkish Agency, Ankara, 1998.
4. **Başer KHC (2000)**. Sustainable Wild Harvesting of Medicinal and Aromatic Plants: An Educational Approach, Harvesting On Non-Wood Forest Products, Seminar Proceedings, Menemen, İzmir, Turkey.
5. **Bayraktar ÖV, Öztürk G, Arslan D (2017)**. Türkiye’de Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Üretimi ve Pazarlamasındaki Gelişmelerin Değerlendirilmesi. Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi, 26 (2): 216-229.
6. **Bayram E, Kırıcı S, Tansı S, Yılmaz G, Arabacı O, Kızıl S, Telci D (2010)**. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminin Arttırılması Olanakları. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII.Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-I , sy. 437-456, 11-15 Ocak 2010, Ankara.
7. **Baytop T (1999)**. Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün, Nobel Tıp Kitabevi, 2.Baskı, 480 sy. ISBN: 9754200211.
8. **Bhagirathy KA (2003)**. Valuation of Medicinal Plants: Unresolved Issues and Emerging Öestions. South Asian Netvwork for Development and Environmental Economics Newsletter.
9. **Ceylan A (1995)**. Tıbbi Bitkiler I. E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları III. Basım No:312. Bornova/İzmir.
10. **Çelik E, Yuvalı Çelik G (2007)**. Bitki Uçucu Yağlarının Antimikrobiyal Özellikleri, Orlab On-Line Mikrobiyoloji Dergisi, 5 (2):1-6.
11. **Dağcı E, İzmirli M, Dığrak M (2002)**. Kahramanmaraş İlinde Yetişen Bazı Ağaç Türlerinin Antimikrobiyal Aktivitelerinin Araştırılması, KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi 5(1):38-46.
12. **Dönmez Ş, Çakır M, Kef Ş (2016)**. Bartın’da Yetişen Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Peyzaj Mimarlığında Kullanımı, Süleyman Demirel University Journal of Architecture Sciences and Applications, 1(2):1-8.
13. **European Community Biodiversity Clearing-House Mechanism (2005)**. Glossary Of Biodiversity Related Terms. [Http://BiodiversityChm.Eea.Eu.Int/Nyglossary _Terms/M/Medicinal_And_Aromatic_Plant_Material] (Ziyaret tarihi: 10 Ocak, 2018).
14. **Farnsworth NR, Akerele O, Bingel AS, Soejarto DD, Guo Z (1985)**. Medicinal Plants in Therapy. Bulletin of the World Health Organization, 63 (6): 965-981.
15. **Gül A, Çelik AD (2016)**. Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiriciliği ve Dış Ticareti: Hatay İli Örneği. Journal of Agricultural Faculty of Mustafa Kemal University, 21(2):227-235.
16. **Kaya G (2006)**. Tıbbi Bitki Rezervi Olarak Orman Kaynaklarının Gelecek Değerinin Belirlenmesinde Kullanılan P&P Modelinin İrdelenmesi, ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 8 (9):23-32.
17. **Kayalar H, Akçiçek E (2012)**. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, 22, 30-34.
18. **Korkmaz M., Karakurt E (2014)**. Kelkit (Gümüşhane) Aktarlarında Satılan Tıbbi Bitkiler. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 18 (3):60-80.
19. **Kumar SA (2009)**. Plants-Based Medicines in India. <http://pib.nic.in/feature/feyr2000/fmay2000/f24052006.html> (Ziyaret tarihi: 10 Ocak, 2018).
20. **Lubbe A, Verpoorte R (2011)**. Cultivation of Medicinal and Aromatic Plants for Specialty Industrial Materials. Industrial Crops and Products 34: 785-801.
21. **Nakipoğlu M, Otan H (1992)**. Tıbbi Bitkilerin Flavonitleri, Anadolu, J. of AARI, 4 (1): 70 – 93, MARA, İzmir.
22. **Özkan G (2014)**. Fitoterapi-Homeopati ve Türkiyedeki uygulamaları. II. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu Bildiri Kitabı (23–25 Eylül 2014 Yalova) : 1-8.
23. **Tümen İ (2010)**. Tıbbi Bitkilerin Ekonomik Değerleri, Ardıc Örneği. 11.Merkezefendi Geleneksel Tıp Festivali Bitkilerle Tedavi Sempozyumu, Tıbbi Bitkilerin Korunması, Üretimi ve Ticareti, 04-06 Haziran, Zeytinburnu, İstanbul.
24. **Tümen İ (2012)**. Tıbbi Bitkilerin Ekonomik Değeri, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, 22, 36-37.
25. **Toksoy D, Gümüş C, Ayyıldız H (2003)**. Türkiye’de Orman Kaynaklarının Durumu ve Tıbbi Bitkilerin Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme, Orman ve Ekonomi Dergisi, 2:8.
26. **TUİK Dış Ticaret İstatistikleri GTIP Veri Tabanı (2018)**. Tıbbi Bitkiler İhracat ve İthalat İstatistikleri <https://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=25¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5802> (Ziyaret tarihi: 10 Ocak, 2018).
27. **Van Overwalle G (2007)**. Medicinal and Aromatic Plants, Chapter 9.
28. **World Health Organization (WHO) (1998)**. Guidelines for the Appropriate Use of Herbal Medicines. WHO, Manila. WHO Regional Publications, Western Pacific Series no. 23.